

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-РОМАНТИЧНОГО НАПРЯМУ

Божинський Б.І. аспірант кат. дизайну архітектурного середовища

Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури

Анотація: в статті розглянуто деякі особливості впливів народного мистецтва на розвиток українського національно-романтичного напрямку в архітектурі поч. ХХ сторіччя.

Ключові слова: "український стиль", народне мистецтво, національні особливості.

Аннотация. Божинский Б.И. Народное искусство в развитии украинского национально-романтического направления. В статье рассмотрены некоторые особенности влияния народного искусства на развитие украинского национально-романтического направления в архитектуре нач. ХХ века.

Ключевые слова: "украинский стиль", народное искусство, национальные особенности.

Annotation. Bozhinsky B.I. Folk art in development of the ukrainian national - romantic direction. The Ukrainian nationally-romantic architectural traits at the beginning of the ХХ century are outlighted in the article with the accent on the folk-art influence.

Key words: "The Ukrainian style ", a folk art, national features.

Актуальність теми. У ХХ сторіччі архітектура Європи тяжіла до інтернаціоналізації, а Радянський Союз запровадив планове будівництво – все це понівечило національне архітектурне середовище на теренах цих держав. Архітектура стала нечуливою до певних крайових і національних особливостей, архітектурні об'єкти стали в дечому однаковими й безлицими, все це збіднило архітектурне середовище різних країн. Тепер це безлице середовище пригнічує мешканців. А тому дуже потрібним зараз є поважати національні особливості кожного краю в проектах нових будівель, а також відновлювати та зберігати старі будинки, що мають у собі національні риси. Україна, відродившись у ХХ сторіччі, дістала спотворене, денационалізоване середовище радянської архітектури. Тому для України ця проблема особливо важлива, бо й натепер вона залишається нагальною.

Зв'язок роботи з важливими науковими й практичними завданнями.

Цю розвідку зроблено відповідно до плану науково-дослідницької роботи Харківського державного університету будівництва й архітектури й вона перебуває в колі наукових досліджень катедри дизайну архітектурного середовища, які приділені проблемам регабілітації та зберегу пам'яток архітектури.

Аналіза останніх публікацій. У розвідках стосовно до сецесії (модерну) та його часу, відстежували його національно-романтичні течії, зокрема, в Великій Британії – Д. Шарп, у Польщі – Я. Захватович, у Чехії – М. Бенешова, в ризькій архітектурі сецесії – Я.А. Крастиньш, у російській

архітектурі – В.В. Кирилов тощо. Український національно-романтичний напрям упродовж XX сторіччя досліджували архітектори, науковці й аматори, що переймалися його розвитком. Сучасники українського національно-романтичного напрямку, що самі розробляли його, склали його практику й теорію, – це були тодішні відомі митці: М. Шумицький, Д.М. Дяченко, О.Г. Сластьон, В.Г. Кричевський, М.Г. Філянський, О.П. Новицький, та і. Їхня робота відобразила різні погляди на розвиток “українського стилю” (як тоді звано цей напрям), що виявлялися в дискусіях, які між цими авторами точилися.

Цей “український архітектурний рух” не лишили поза увагою й харківські архітектори, художники й мистецтвознавці. Здебільшого вони зосередилися коло архітектурного відділу Харківського літературно-художнього гуртка, в якому працювали: художник В.І. Васильківський, архітектори В.П. Тимошенко, К.М. Жуков, В.Г. Кричевський, І.А. Кальбус, В.Е. Мороховець, Є.Н. Сердюк та і. Найбільше зробили, досліджувавши цей напрям, науковці 2 пол. XX ст. В.В. Чепелик, В.Є. Ясієвич. Проте їхні погляди щодо місця та значущості українського національно-романтичного напрямку в архітектурній історії різняться. Окремі пам’ятки харківської архітектури цього напрямку, що створені на початку XX сторіччя, описували О.Ю. Лейбфрейд, В.Мизина, Ю.Полякова, Л. Логвиненко, тощо. Але й досі немає повноцінного дослідження того, як відроджувалися національні традиції української архітектури в Харкові в часи модерну (сецесії).

Мета дослідження: дослідити українські пошуки національно-романтичного напрямку в архітектурі модерну й виявити особливості впливів народного мистецтва на цей напрям.

Відповідно до цілі поставлені такі завдання:

- дослідити український національно-романтичний напрям модерну в теорії та практиці української архітектури на початку XX сторіччя;
- систематизувати риси та взагалити теоретичні засади, що притаманні українській національній самобутності архітектури цього періоду;
- виявити особливості впливів народного мистецтва на цей напрям;

Об’єктом дослідження є український національно-романтичний напрям у теорії та практиці модерну в Україні.

Предметом дослідження впливи народного мистецтва на український національно-романтичний напрям початку XX сторіччя.

Висліди дослідження.

Слід одзначити, що початки українського національно-романтичного напрямку супроводжувалися активізацією зацікавленості до народних промислів. Митці намагалися зрозуміти принципи народного мистецтва, вивчаючи мистецькі засоби народних майстрів та виробили народної творчості. На Лівобережній Україні це робив, зокрема О. Сластьон, відкривши

в Миргороді керамічну школу, а в Галичині керамікою захопилися Захарівсич, Левинський, тощо. Взагалі в той час в Європі захопилися керамікою, що було обумовлено пошуками нових форм в архітектурі й образотворчому мистецтві (зокрема модерн тощо). Відомі спроби митців відійти від промислового виробництва оздоб і повернутися до так званих артілей. І в Галичині й на Лівобережній Україні захоплювалися також розробіткою меблів, використовуючи й по-своєму інтерпретуючи народні мотиви. Цікаво, що творчі експерименти митців українського національно-романтичного напрямку майже не зачепили виробу художнього металевго куття. На відміну від сецесійних пошуків Європи, ні в Галичині, ні на Лівобережжі України в “українському стилі” елементи художніх металевих виробів були незначними. А ті, що використовували, мали переважно “інтернаціональні” сецесійні риси. Тільки іноді до незначних кількісно металевих виробів (оздоби сходів, огорожі балконів, а також віконні ґрати) додавали первні народніх орнаментальних мотивів (стилізований колос, квітка тощо). Ці поєднання були мистецько вдалими, хоча й позбавленими “чистої” народньої естетики. Набагато більше народні мотиви виявилися в ліпнині стель і особливо в різьбленні дверей, що пояснюється відповідними прямими прототипами з народньої архітектури. Стосовно до дерев’яних виробів, особливо меблів, то на відміну від народньої архітектури, де орнаментика була суворо символізована й відповідно гієрархізована: кожен первень (елемент) був “на своєму місці”, митці національно-романтичного напрямку за головний принцип брали абстрактну естетику форми (як у сецесійних пошуках), не обтяжуючись символікою народніх елементів, і вільно сполучаючи традиційні форми. Тому в виробках митців “українського стилю” можна бачити химерні й нелогічні орнаментові поєднання (з погляду традиційної орнаментики), що їх можна відрізнити від первісних прототипів народнього побуту. У знавців народнього мистецтва, що бачать цю нелогічність, враження складається дещо негативне, хоча суто з мистецького боку ці вироби сприймають схвально.

Якщо подивитися на оздобу стін, то переважала зрештою тинькована стіна, що відповідало до попередньо зформованій традиції української архітектури. Цей спосіб обробітку й оздоби стіни став у народній традиції певним символом. Цей символ (білити (тинькувати стіну)) зародився на українських землях ще в ранніх житлових і господарських спорудах; він (цей символ) ще в тих давніх формах вирізняв українську архітектуру між іншими сусідніми народами, що споруджували кам’яні й дерев’яні споруди, не маючи переважної народньої (передусім мистецької, символічної) традиції вкривати стіну тиньком чи білити. Натомість менше розповсюджена в національно-романтичному напрямі нетинькована (небілена) цегляна стіна, поєднуючись із традиційними об’ємами й формами народньої архітектури, що їх використовував український національно-романтичний напрям, надавала, проте, цікавого своєрідного образу таким

будинкам “українського стилю”, створюючи цікаву поєднаність і стилістично наближуючи такі приклади до європейської сецесії, що так би мовити “вільно” сполучала нові й старі форми й образи. Відомі також численні приклади, коли стіни в “українському стилі” вкривали декоративною плиткою, орнаментованою чи монотонною керамічного кольору. С погляду народньої архітектури це видається дещо гротескним, хоча такі стіни справляють приємне враження теплоти й затишку народнього побуту. В цьому варіанті, проте, зміщені наголоси, порівняно з народньою архітектурою: там таке “тепле” враження символічно мусила мати відповідно кахльована піч. Стіни могли також членуватися простовисно або поземно. В народній архітектурі членування часто мали символічний зміст, зокрема простовисний (вертикальний) дерев’яний обшив церков підкреслював “потяг до неба” (взагалі українські церкви підкреслено стреміли вгору, навіть порівняно з архітектурою церков інших народів), а в народньому житлі колірний і об’ємний виділ низу стіни символізував землю, символічну площину землі. Простовисні переділи площини стіни житла часто відокремлювали вікна одне від одного, щоб витримати традиційний ритм цих вікон (два плюс одне тощо). Натомість у національно романтичному напрямі ХХ сторіччя простовисне чи поземне (горизонтальне) членування мало переважно естетичний зміст і залежало здебільшого від того, яке естетичне враження хотів справити автор. Це наближало український стиль до загальноєвропейської сецесії.

Перспективи дальших досліджень у цьому напрямку. В дальшій роботі треба глибше вивчити залишену спадщину українського національно-романтичного напрямку, зокрема в Харківській архітектурі. Виділити риси, що виокремлюють почерк харківських архітекторів тієї доби, як він впливав на харківські особливості напрямку й на його розвиток узагалі, та як саме народнє мистецтво вплинуло на харківський розвиток напрямку. Можливо також докладніше дослідити особливості внутрішньої оздоби будинків українського національно-романтичного напрямку Харкова; та вплив на них народнього мистецтва.

Висновки. Архітектурно-мистецькі стилі й напрями, що зародилися на межі ХІХ-ХХ сторіч (зокрема сецесія), відповідаючи до штучної (на наш погляд) тенденції тодішніх панівних кіл поривати з попереднім традиціоналістичним світоглядом європейського суспільства, робили наголос на естетиці форми, усуваючи старий глибоко символічний зміст, або замінюючи його на нові “фантастичні” символи, що позбавлені народніх (національних) коренів. Така тенденція значно вплинула й на національно-романтичні напрями в Європі (й зокрема на український напрям), які використовували народні принципи в архітектурі загалом формально й у довільних комбінаціях, часто безвідносно до їхнього традиційного символічного змісту.

Література:

1. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн/ Упорядник З.В. Мойсеєнко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с.: іл.
2. Українське мистецтво та архітектура кінця XIX – початку XX ст./ НАНУ. Інститут мистецтвознавства, фольклористики й етнології ім. М.Т. Рильського. – К.: Наук. Думка, 2000.
3. Іван Левинський, художник, архітектор... / Нога Олесь. – Л.: Основа, 1993.
4. Культура й побут населення України/ Наумко та і. – К.: Либідь, 1993.
5. Студії з української етнографії й антропології/ Вовк Хв. – К.: Мистецтво, 1995.
6. Ясієвич В.Є. Архітектура України на межі XIX-XX сторіч. – Київ, 1988;
7. Архітектура: Короткий словник-довідник/ А.П. Мардер та і. – К.: Будівельник, 1995. – 335 с.: іл.

Надійшла до редакції 17.04.2007